

Ömer Çaha'nın Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

A Review of Civil Woman: Women and Civil Society in Turkey by Ömer Çaha

Çaha, Ö., *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2018, 500 Sayfa. ISBN: 978-605-7963-20-8

Değerlendiren: Pınar Polat¹

Öz

Bu çalışmada, Ömer Çaha tarafından yazılan Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum kitabının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Yazarın doktora tez çalışmasını daha sonra güncel kadın sorunlarını ve bu konudaki gelişmeleri de ekleyerek genişlettiği çalışması, dönemlere ve tüm kadın hareketlerine temas etme gayretiyle öne çıkmaktadır. Çaha'nın yaklaşık otuz yıllık emeğinin ürünü olan, İngilizce'ye de çevrilen ve ulusal, uluslararası düzeyde geniş ilgi gören kitabında, kadınların Batı'daki "Lanetli Havva" kabulünden günümüze kadar tüm edinimleri, adeta bir "pembe devrim" olarak nitelendirilmektedir. Kitap, kadın hareketlerinin günümüze kadarki serüvenine değinmekte ve bu konuda çalışma yapmak üzere yola çıkacaklara, Türkiye'deki kadın hareketi ve sivil toplum ilişkisinin gelişimine dair objektif bir kaynak oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kitap değerlendirmesi, Ömer Çaha, Sivil toplum

Abstract

This study examines the book *Civil Woman: Women and Civil Society in Turkey* authored by Ömer Çaha. The author's book, which is the extended version of his doctoral thesis by incorporating contemporary women issues and emerging developments in this regard, stands out with its effort to mention periods and all women's movements. Having been translated into English and received significant national and international recognition, Çaha's book, which is the result of nearly three decades of dedicated work, comprehensively portrays the achievements of women as a "pink revolution", from being stigmatized as "Cursed Eve" in the Western world to the present day. It covers the history of women's movements coming until today, and for those who want to do conduct a research in this field, it serves as an impartial reference for the development of civil society relations and women's movement in Türkiye.

Keywords: Women, Book review, Ömer Çaha, Civil society

Atıf/Citation: Polat P., (2023). Ömer Çaha'nın sivil kadın: Türkiye'de kadın ve sivil toplum adlı eserinin değerlendirilmesi, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 453-466.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, pinarpolat_2442@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2589-3952

Sivil Kadın: Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum

Ömer Çaha tarafından yazılan *Sivil Kadın: Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum* kitabı, feminizmin yeniden tanımlanması gerekliliği üzerine temellenmiştir. Kitap, Çaha’nın 1980-1992 yılları arasındaki kadın hareketlerini konu edindiği doktora tez çalışmasının bir ürünüdür. İlk hali ile 7 bölüm, 238 sayfa olan kitap Vadi Yayınevi tarafından 1996 yılında basılmıştır. Daha sonra 2010 yılına kadar olan kadın hareketlerinin dahil edilmesi ile 10 bölüm, 500 sayfa olarak revize edilmiş ve Savaş Yayınevi tarafından basılmıştır. İlk halinden farklı olarak kitapta “İslami kadın hareketi”, “Kürt kadın hareketi” ve “kadın hareketlerini sivil toplum olgusu içinde değerlendirmek” konularıyla güncelleme yapılmıştır. Kapak tasarımında da güncellemeye gidilmiş, yeni haliyle kapak-içerik uyumunu yakalanmıştır.

Yazar, kadına yaklaşımın toplumdaki halinin, kendi adalet duygusuna uygun olmadığını düşünmektedir. Bu gerekçe ile kitabının, “ezilen ve ikinci plana atılan kadına” karşı bir borcun ifası olduğunu belirtmiştir. Çaha, bu görüşleri doğrultusunda kitabında temelde beş konu üzerinde durmaktadır. Feminist düşüncenin teorik kısmının işlenmesi ile başlayan kitap, ikinci olarak Osmanlıda ve Cumhuriyet döneminde kadın hareketlerini, tarihsel bir bakış açısıyla incelemiştir. Üçüncü olarak, 1980 dönemine kadar kaybolan kadın sorunları ve bu sorunlara çözüm arayışlarının canlanmasına değinmiştir. Sırasıyla İslami kadın hareketleri ve Kürt kadın hareketlerine yer veren yazar, kadını ve ona hak kazandırma çabalarını farklı pencerelerden inceleyerek sivil toplum bağlamında ele almıştır.

Kitap daha ayrıntılı incelediğinde; giriş bölümünde Türkiye’de 1980 sonrasında duyulan kadın seslerinin gerçekte Türk tarihinde kadınlar cephesinde görülen ilk örnek olmadığını dile getirildiği görülmektedir. Yani yazar “Osmanlıdaki kadın hareketlerinin

toplumsal hafızadan silinerek, bu kazanımın Cumhuriyet rejiminin kadınlara lütfu gibi sunulduğu anlayışının” gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir. Yazara göre kadın hareketleri Osmanlı'da çağının ve diğer ulusların mevcut durumlarının ötesindedir. Osmanlıda kadın hareketleri, kadın sorunlarına yöneliktir ve çözüm konusunda görece daha başarılıdır. Bu hipotezi, “Osmanlıda siyasal iktidarın karşısında çok sayıda yayını ve kurumu ile dikilen, iktidarı kendi isteği doğrultusunda harekete zorlayan ve kendi lehine politikalar üretmesini sağlayan bir kadın hareketi, Cumhuriyet döneminde en az 1980'e kadar kayıplara karışmıştır” ifadeleriyle kitapta yer bulmuştur.

1970'li yılların ortasından itibaren feminist hareketlerle tekrar canlanan kadın hareketleri, kadını cinsiyet temelli kategorileştirerek, amaçlarını, kendilerini aşan bir boyutta ortaya koymaktaydı. Feministler ayrıca “özel olan siyasaldır” (kişisel olan politiktir) sloganıyla kadınları kamusal alana eklemleyerek, kamusal alanda da özel haklara sahip oldukları farklı bir alan açmaya çalışmaktadır. Yani “adil ve eşit olanın” dezavantajlı olan kadına yönelik bir pozitif ayrımcılığı sunmasıdır.

Kitabın ilk bölümde, sivil toplum teorisinin geliştiği 18. yüzyılda kadının konumu ve rolü konu edilmiştir. Sivil toplum kavramının ilk kullanımı Aristo'ya aittir. Aristo'nun kamusal alanla ve adalet ile bir arada ele aldığı sivil toplum, bir devletin vatandaşı olmak ve devletin koyduğu kurallara uymak ile gerçekleşmektedir.

Sözleşmeci gelenek içinde yer alan Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau'ya göre sivil toplum özel-kamusal ayrımından temellenmiştir. Kamusal alandaki minyatürünü ailenin oluşturduğu toplumsal profili sivil toplum olarak tanımlayan bu düşünürler, ayrımı kadın-erkek kategorilerinde somutlaştırmıştır. Sözleşmeci düşünürlerin sivil topluma dahil tanımlamalarındaki farkın devlete

ilişkin ulaşılan sonuç noktasında olduğuna yer verilmiştir. Thomas Hobbes mutlakiyetçi ve otoriter sisteme, Rousseau genel idareci anlayışa, Locke ise özgürlükçü bir devlet anlayışına ulaşmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde, feminizm, sivil toplum bağlamında kadın ve feminizmin argümanları çerçevesinde sivil toplumda kadının yeri incelenmiştir. Aslında bir önceki bölümdeki sivil-siyasal ayrımında kadının sivil alanda konumlanmış olmasının yarattığı rahatsızlıktan kaynaklanan bir karşı çıkışı görmekteyiz bu bölümde. Öyle ki eşitlik, farklılık ve ekonomi kavramlarından hareketle feminist düşüncenin kadının konumu ve sivil toplum olgusundaki sınırları ne kadar genişlettiği konu edilmiştir. Bu kavramlar ışığında kadın ve erkek arasında eşitsiz olan toplumsal kabulleri kökten değiştirmeye dayanan feminizm aile, eğitim, istihdam, vb. alanlarda kadının konumunu sorgulamaktadır. Kitapta, üç dalga feminizm şeklinde feminizmin tarihsel boyutuna değinilmiş ve anlayıştaki farklılıklar konu edilmiştir. Kitap, feminizmin salt tarihsel gelişimini anlatması nedeniyle, kavramın farklı disiplinlerdeki arka planının anlaşılması açısından yetersiz kalmıştır. Bu noktada Arat'a (2010) göre feminizm konusunun felsefi arka planı ile ele alınması, temel kadın sorunlarını anlamak ve çözüme kavuşturmak için daha isabetli bir seçim olacaktır. Arat; çoksesli, çok talepli, özgürlükçü, demokratik bir ortamda yetişecek genç kuşakların gerek Batı'da gerekse Türkiye'de feminizmin abc'sini olumlu ve olumsuz yönleriyle önyargısız olarak öğrenmelerinin, feminizme gereksinim duyulmayacak toplumsal, kültürel yapıyı oluşturabilmelerinin ilk adımını oluşturacağını dile getirmektedir.

Yazar üçüncü bölümde, feminizm anlayışı ekseninde kadının konumuna tarihsel olarak bakmış, akabinde Osmanlı'da kadın hareketlerine değinmiştir. Bu bölümde, Osmanlı toplumunda kadın hareketlerinin ne anlama geldiği sorusuna cevap verilmiştir.

Osmanlı'da kadına yönelik tüm düzenlemeler, İslam dini etkisinde yapılırdı. Dinde böyle bir ayrıma gidilmemiş olsa da yazara göre yaşanan coğrafyanın şartları böyle bir düzenlemeyi mecbur kılmıştır. Hatta yazar bu bölümde kadın hakları kazanımı konusunda İslamiyet'in kabulü sonrasında, günümüze kadarki süreçte bir kısır döngü olduğu hissine işaret etmiştir. Çaha'nın ifadesiyle İslam'ın ilk dönemlerinde kadınlar erkeklerle aynı faaliyetleri icra etmekte idi. İş hayatında aktif olarak yer almakta, mescitlerde birlikte ibadet edebilmekteydiler. Zira Peygamberimizin eşi Hatice (r.a.), ticaretle uğraşmaktaydı. Fakat fetihler yoluyla sınırlar genişleyince kadın popülasyonunun artması, kadının erkeğe göre ikincil konuma düşmesine neden olmuştur. Geleneksel toplumlardakine benzer bir örüntünün olduğu Müslüman toplumlarda, kadın-erkek belirgin iki alan olarak karşımıza çıkmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları bu belirgin farklılığa yeni bir boyut kazandırarak Batı tarzı modernleşme olgusunu gündeme getirmiştir. Kısır döngü tam da burada ortaya çıkmaktadır ki zaten İslamiyet'in ilk yıllarında ticari veya ilmi faaliyetlerle uğraşmasında bir sakınca olmayan kadınlar, daha sonra kadın-erkek alanlarının farklılaşmasıyla bu hakkını kullanamaz hale gelmiş ve hakkın tekrar kazanımı için mücadeleye başlamıştır. İkinci Meşrutiyetle beraber kadın hareketlerinin görünümündeki değişimler ışığında bu yeni form "yerli feminizm" olarak nitelendirilmiştir.

Yazar dördüncü bölümde, Cumhuriyet'in kabulüyle medeniyetin sembolü ve modernleşmenin kilit kavramı haline gelen kadın olgusunun politiklardaki belirleyiciliğine değinmiştir. Kadın konusu, dönem olarak Osmanlı döneminden ayrılmak için bir alan olmuştur. Çaha bu bölümde, Osmanlı zamanındaki kazanımların görmezden gelindiğini ve kadınların tüm hak kazanımlarının Cumhuriyet'in kabulüyle gerçekleştiği yönündeki masalsi anlatımın gerçeği yansıtmadığını dile getirmiştir. Aslında Osmanlı'nın son

dönemlerindeki kadın mücadelesinin görmezden gelinmiş olduğu gerçeğinin verildiği bu bölümde, Cumhuriyet elitinin kadına bakışı irdelenmiştir. Dulum (2016) ise, Osmanlı'da kadınların toplumdaki yerinin, dinsel anlayışa uygun olarak devlet bürokrasisi tarafından hazırlanan kanunlarla belirlenmiş olduğunu ifade etmektedir. Bu kanunlara göre bir kadın bir erkekle eşit olmadığı ve mahkemede şahitlik konusunda onun yarısı sayıldığını dile getiren Dulum; üretim konusunda kırsal kesimde yaşayan ve tarım ve hayvancılık ile uğraşan Osmanlı kadınının, şehirde yaşayanlara oranla daha aktif olduğunu ve şehirli Osmanlı kadınının, genel olarak üretim ve hizmet sektöründen tecrit edilmiş halde olduğunu iddia etmiştir. Kadının bu edilgen hali, 19. yüzyıl ile değişime uğramış ve bu tarih Osmanlı'da kadın hareketlerinin başlangıç tarihi olarak alınmıştır. Fakat pratikte pek fazla bir değişim yaşanmadığı için kadınların gündelik yaşamda ikincil sırada olmaya devam etmiştir. Prens Sabahaddin'in annesi Seniha Sultan'ın, Fransa'daki arkadaşına yazdığı mektuptaki şu cümleleri bu tespiti destekler niteliktedir:

Ah, ah, siz de sanıyordunuz ki Abdülhamid'in devrildiği günün ertesi Türk kadınlığı çok şeyler kazanacak, değil mi? Değişen hiçbir şey yok sevgili iki gözüm!.. Ah sevgili hemşirem, unutmuyorum... Daha bir yıl önceydi, bana Türkiye'de feminizmin er geç bir zemin bulacağından bahsediyordunuz... Bugün nerede olduğumuzu biliyor musunuz?... Şuradayız. Müslüman kadını, üst üste üç peçe de örtünse açık arabada gezemez. Landoların üstü örtük, camları kapalı, perdeleri indirilmiş olacak. Abdülhamid zamanında böyle şey görmemiştik (Farrere, 1991-1992; aktaran Göle, 2014).

Çaha'nın, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kadın hareketleri ve hak edinimlerini konu edindiği üçüncü ve dördüncü bölümlerdeki bakış açısı boşluğunu Çakır (1994), *Osmanlı'da Kadın Hareketi* kitabında

tamamlamaktadır. Çakır, 1913-1921 yılları arasında çıkarılan, bir kadın derneği olan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'nin yayın organı *Kadınlar Dünyası* dergisini, kadın hareketini anlatmak için somut örnek olarak almıştır. Kadın hareketlerinin tarihini ve kadınların hak edinim çabalarını, entelektüel erkeklerin çalışmaları üzerinden vermenin yetersiz olacağını ifade etmiştir. Çaha'nın kitabındaki eksiklik, Çakır'ın kitabındaki "olaya kadın gözünden bakılması" ile giderilmiştir.

Kitabın beşinci bölümünde, kadın hareketlerinin Türkiye'de geçirdiği dönüşümler işlenmiştir. Otonom sosyal grupların ortaya çıkışı ve siyasi anlayışın farklılaşmasıyla kadın konusu "sivil toplum" ve "liberalizm" bağlamında ele alınmıştır. Yani özelleştirme, yetki devri, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi benzeri kavramların görünür olmasıyla birlikte hak-özgürlük kavramları yaygınlaşmış ve nihayetinde sivil toplum kavramına yeni bir boyut kazandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde yerli olan kadın hareketi, bu dönemde sivil bir forma dönüşmüştür.

Yazar, altıncı bölümde feminizmi kurumsal ve sokak feminizmi olarak iki kategoriye ayırmış ve çalışmanın bu bölümünde sokak feminizmine yer vermiştir. 1980'lere kadar ki süreçte söylem halinde olan feminist düşünceler, 1980 ortalarından itibaren eyleme dökülmüş ve çok fazla ses getirmiştir. Çaha, bu durumu askerî yönetim etkisiyle şiddetli sağ-sol eylemlerinin yıkıcı tarzından farklı bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlamaktadır. Yani zaten sessiz olan sokaklarda bölücü değil de bütünleştirici nitelikteki söylemler hem yankı uyandırmış hem taraftar toplamıştır. Fakat bu etki çok fazla sürmemiştir. Toplumun bu yeni eylem türüne alışması onu da sıradan hale getirdiği için 1980'lerdeki etki ile 2000'ler sonrası etki aynı olmamıştır. Sokak feminizminde ilk eylemin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin (CEDAW) Türkiye'de de

imzalanması için 7000 imza ile başlatılan imza kampanyası olduğuna yer verilmiştir. Feminist eylemler, kadınların siyasal alanda yer bulması yönündeki arzularını yoğun bir şekilde taşısa da sol kesimden ve İslami kesimden kadınları genelleştirerek onların sorunlarına kayıtsız kaldığı gerekçesiyle zaman zaman eleştirilmiştir.

Kitabın yedinci bölümü ise feminizminin ikinci kategorisi olan kurumsal feminizmin konu edildiği bölümdür. Kurumsallaşma çabaları neticesinde kurulan vakıflar (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı), dernekler (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği-KA-DER), Uçan Süpürge, Van Kadınlar Derneği (VAKAD), ve merkezlere (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, Kadın Merkezi-KA-MER) yer verilen bölümde bu kurumların kuruluşu, kurucuları, amaçları ve faaliyetlerine değinilmiştir. Akademideki kadın başlığı altında ise üniversitelerdeki kadın çalışmaları incelenmiş ve çalışmadan ziyade bu alanda bir çalışma grubu oluşturmasının amaçlandığı bilgisine yer verilmiştir.

Yazar, sekizinci bölümde İslami kadın hareketini konu edinmiş ve feminist hareketle aralarındaki düşünce farklılıklarına yer vermiştir. Feminist düşünce İslami kadın grupları arasında farklı algılandığı için İslami olarak kadın hareketlerinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri geleneksel kadın-erkek rollerinin devamına dayanan bir görüş iken, diğeri feminist söylemle bir noktada uzlaşan kadınların modern eğitim kurumlarında eğitim hakkı almasıyla başlayan görünür olma çabasını haklı bulmaya dayanan görüştür. Ama genel olarak bu cephede de kadınlar konumlarını ve rollerini sorgulamaya başlamış, İslami hareket içinde kadınlara ilişkin, onların sorunlarına eğilen kurumlar ortaya çıkmıştır. Üniversitede örtünen kadınlara yönelik kurulan ve bu türde ortaya çıkan ilk örneklerden olan Hanımlar İlim ve Kültür Derneği, yine aynı misyon ile 1988 yılında İstanbul'da kurulan Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı (HEKVA), benzer

faaliyetlerde bulunmak üzere 1993 yılında kurulan, 2006 yılında dernek olarak yapılandırılan Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği, başörtüsünü sorun haline getirerek kadınların haklarını kısıtlayan sisteme karşı mücadele amacıyla 1999 yılında kurulan ve siyasi karakteri ağır basan Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AK-DER) gibi aynı çizgide olan ve mevcut siyasi yapıya tepki olarak kurulan Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (ÖZGÜR-DER), 1958'den beri İmam Hatipliler arasındaki dayanışmayı arttırmayı amaçlayan İmam Hatip Liseleri Mezunları Derneği (ÖNDER), 2013 yılında kuruluşunu tamamlayan ve ulusal-uluslararası etkinliklerle kamuoyunda sürekli aktif olan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM), Başkent Kadın Platformu İslami kadın hareketinin kurumlaşma sürecinde ortaya çıkan kurumlardan birkaçını oluşturmaktadır. Yazar bölümün sonunda İslami feminizm kavramının Türkiye'deki karşılığını ele alarak, İslami kesimin Kur'an'da kadınları ilgilendiren bölümleri yorumlayışının günümüz şartları gözönüne alınarak gerçekleştirilmediğine yönelik eleştirilere yer vermektedir.

Kitabın dokuzuncu bölümünde ise Kürt kadın hareketi üçüncü dalga feminizm hareketi kapsamında ele alınmış; hareketin politik arka planına değinilmiştir. Kürt kadınlar, feministik eylem ve hak arama çabaları içinde yer almanın kendilerine sorun oluşturduğu gerekçesiyle, "Kürt kadın hareketi" olarak farklı bir renk ve ses olarak mücadelelerine devam etmişlerdir. Çaha, Kürt kadın hareketini; kadının genellikle toplumsal cinsiyetine göre, sınıf, ırk, etnisite, eril yapının genel ilkesine bağımlı kılınarak hem birbirinden kopararak bölünmesi hem de kadın olarak ortak ezilmişliklerine ilişkin kolektif bir bilinç kazanmaktan uzak tutulmasına dayandığı için üçüncü dalga kadın hareketi olarak almıştır. Çünkü Kürt kadınlar da bu durumun üstesinden gelmek için yaşadıkları ortak deneyimleri ve erkek egemen düzene karşı duydukları hoşnutsuzluğu paylaşmak için özcü kimlik yaklaşımlarını kökten reddederek, seslerini, çıkardıkları yayınlar ile

duyurma yolunu seçmişlerdir. Bu hareket aslında geleneksel toplumsal rollere olan sıkı bağlılığı sürdürmek noktasında modern feministler tarafından ağır eleştiri almaktadır.

Kitabın onuncu ve son bölümünde ise kadın hareketleri sivil toplum olgusu çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Genel bir tanımlamaya gidilmiş ve kadın hareketinin temelde kadın-erkek rol kabullenişlerine meydan okuyan sosyal hareket olduğu dile getirilmiştir. Batı'daki kadın hareketleri ve hak elde etme süreçlerinin Türkiye'deki edinimlerle bir kıyaslamasını veren yazara göre aslında ülkemizdeki edinimlerin Batı'daki sivil oluşumlardan ziyade devlet kanalıyla gerçekleştirildiği bilgisini vermiştir. Devlet desteğiyle gelişen bu hareket için ülkemizde 1980 tarihi ve sonrası dönüm noktası olmuştur. Çünkü 1980 sonrasında feminist hareket içerisinde yer almanın amaca ulaştırmayacağını düşünen kadınlar kendi ideolojileri çerçevesinde örgütlenmişlerdir. Aslında bu bölümde Batı ile eş zamanlı biçimde kadın hareketinin eril yapısının nasıl feminen bir karakter kazandığı işlenmiştir. Türkiye'deki bu sürecin sivil toplum anlayışını nasıl değiştirip geliştirdiğine değinen yazar, kadın hareketi konusunda Türkiye'deki halin bir fotoğrafını çekmektedir.

Yazar, Stella Marrs'ın feminizm kavramının yeniden tanımlanması gerektiğine dair sözünü referans alarak sanatçının altını çizdiği sorunu tartışmayı amaçlamıştır. Kitaba, bu konuda çalışma yapmış olmasını, bir borcun ifasını arzulamasına bağlayarak başlamıştır. 1996 yılındaki ilk baskıya son 20 yıldaki gelişmeleri ekleyerek ikinci baskıyı yayınlamış, Türkiye'deki kadınlar cephesinde meydana gelen son gelişmeleri içermemesi nedeniyle yeni bir baskının yapılmasına ikna olmamıştır. Kitabın bir yüzleşme ve buradan yola çıkarak yapılan yorumlar olarak değerlendirilmemesi ve bu bağlamda feminist literatüre katkısının göz ardı edilmemesi önemli görülmektedir. Çünkü kitapta bahsedilen süreçler Türkiye'de şu anki durumda bile

minyatür örneklerini göstermektedir. Kültürün, toplumu yerelleştirici etkileri göz önünde bulundurulduğunda kadın hareketlerinin benzerlikleri yanında farklılıkları da görülmektedir. Aslında kadınların farklı coğrafya ve kültürlerde olsalar dahi ortak birçok hikâyesi, maruz kaldıkları birçok eril baskılanma, mücadele verdikleri birçok hegemonya mevcuttur. Bu kitap, kadınların gösterdiği bu çabaya farklı perspektiflerden bakmayı başarmıştır. Yazarın, kadın edinimleri konusunda Cumhuriyet'in ilk yıllarında, önceki edinimlerin geri alınıp ilerleyen süreçte lütuf olarak sunulması görüşü aslında eleştirilere konu olabilir. Fakat kadın hareketlerinin geçirdiği aşamalara objektif yaklaşabilmiş kişilerce doğru bir değerlendirme olarak görüleceği de dikkatten kaçmamalıdır.

Kitabın tüm bölümleri bir süreç bağlamında ilerlemiş ve birbirinin devamı niteliğinde olmasalar bile bir bölüm kendisinden sonraki bölüme dair soru işaretlerini oluşturarak kurgulanmıştır. Yani Osmanlı'da kadın ve kadın hareketi bölümünü okurken acaba sonraki süreçte neler gerçekleştirilmiştir sorusu doğal olarak oluşmaktadır. Sorulara cevap bulunamadığında ya da kadın hareketinde kayda değer bir aksiyon olmadığı düşünüldüğünde, bu durumun nelerden kaynaklanacağını düşündürmesi ise aslında beyni aktif kılan interaktif bir kitap olduğunu göstermektedir. Kitaba akıcılık kazandıran bu niteliği aslında konuyla ilgili bir duyarlılık da geliştirmektedir. Bu noktada kullanılan dilin, anlamayı kolaylaştıran yapıda olması, okuyucunun bilinç seviyesi artışına katkı sağlayacağını düşündürmektedir. Yazarın dilinin anlaşılır ve akıcı olmasıyla kitap kolay okunur bir hale gelirken, dile getirdiği her söylemi gerekçelendirmesiyle güvenilir bir kaynak olarak kabul edilebilir. Alanında önemli bir boşluğu dolduran bu kıymetli kitap, kadın hareketinin dönüşüm süreçlerini analiz etme imkânı sunduğu için bu alandaki çalışmalara rehber niteliği taşımaktadır.

Kadın araştırmaları alanındaki çalıŐmalarıyla alan yazınında önemli boşluğu kapatan yazara getirilebilecek iki eleŐtiriden biri, kadınların evrimii platformlardaki aktivizminin ve kadın kuruluşlarının artık evrimii platformları halka ulaŐmak için bir araç olarak kullandıkları gerçeğinin kitapta yer bulmamasıdır. Yani evrimii platformlardaki kadın hareketleri ve evrimii kadın kuruluşlarına yer verilmemiŐ olması; bu alandaki kadın çalıŐmalarının hesaba katılmaması sorununu oluşturmaktadır. Bu durum kitabın son halinin 2010 senesinde güncellenmesinden kaynaklanabilir olsa da ilgili tarihlerde de evrimii platformların kadın hareketi ve sivil toplumdaki etkinliği, güncel geliŐmelerle ilgili iyi bir içerik olabileceği dŐnlmektedir. Kitaba getirilecek bir diğer eleştiri ise “sivil kadın” baŐlıĐıyla yazılmıŐ bir kitap için, kadınların çabasına, kadın hareketinin tarihine, kadınların çalışmaları üzerinden bakmanın daha uygun olacağıdır. Çünkü akır’ın da ifade ettiği gibi bilinen kadın tarihi, erkek çalıŐmalarının ürünüdür ve eksiktir. GeçmiŐteki kadınların çabasının geleceğe motivasyon oluşturmasının, kadın hareketinin satır aralarına eriŐmek sayesinde gerçekleŐeceĐi hatırdan çıkarılmamalıdır.

TeŐekkür: Bulunmamaktadır.

ıkar atıŐması Beyanı: Yazar çıkar atıŐması bildirmemiŐtir.

Hakem Değerlendirmesi: DıŐ bağımsız çift kör hakemli.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. Say Yayınları.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlıda kadın hareketi*. 1. basım, Metis Yayınları.
- Dulum, S. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=yWlRyIQR8QQE4Y92TJPBCQ&no=b4R53ux2g520UzVwgYMoNA>
- Göle, N. (2014). *Modern Mahrem*. 8. basım, Metis Yayınları.